

KUR'ÂN AYETLERİ BAĞLAMINDA NAMAZ VAKİTLERİ

Şükrü AYDIN*

Öz

İbadetler içerisinde müstesna bir yere sahip olan namaz, Kur'ân'da farz kılınmış vakitli bir ibadet olarak nitelenir. Aslı dua olan ve belirli bir ibadet şeklini ifade eden salât / namaz şeriattan şeriata bazı farklılıklar gösterse de, hiç bir şeriata kendisinden yoksun kalamayacağı bir ibadettir.

Birçok ayette namazın dosdoğru ve düzenli kılınmasına, vakitlerine ve erkânına doğrudan veya dolaylı vurgular vardır. Ancak kılınan bu beş vakit namaz Kur'ân'da açıkça ifade ediliyor mu? Ya da Kur'ân'da kaç vakit namaza işaret vardır? Ayetlerden beş vakit namaz çıkar mı? Gibi sorular öteden beri hep gündemi işgal etmektedir. Bu makalede söz konusu olan Kur'ân ayetleri ekseninde namaz vakitleri, namazın bu vakitlerde kılınmasındaki hikmetler, namazı ifade eden "salât" sözcüğünün Kur'ân'daki değişik anlamlarının yanında namazı ifade eden diğer sözcükler ve bu ibadetin önemi ayetler ekseninde incelenmeye çalışılmış ve müfessirlerin bu husustaki yorumlarına yer verilmiştir.

Bunun yanı sıra Kur'ân'da özel olarak vurgulanan orta namaz konusu üzerinde durulmuş ve bu husustaki rivayetler incelenip değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Salât, Vakit, Tesbîh, Zikir.



Salât Times Within the Context of Qur'anic Verses

Abstract

Salât (prayer), which has an exceptional place among other prayers, is described as timely worship made obligatory in Qur'an. Salât, whose origin is prayer and which expresses a certain prayer type, is a prayer no sharia can be deprived of it though it displays some differences from sharia to sharia.

In numerous verses, there is a direct or an indirect great emphasis on performing Salât accurately and regularly and on its times and rules. However, such questions as "Are five times of Salât we perform mentioned in Qur'an? Or how many

* Dr. Öğr. Üyesi, Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı, sukraydiin@gmail.com

times of Salât are pointed in Qur'an? And can we infer five times of Salât a day from Qur'an?" have been occupying the agenda for a long time. In this manuscript, Salât times, the wisdoms that Salât is prayed these times, the different meanings of the word, "Salât", expressing prayer in Qur'an and other words conveying the meaning of Salât and the importance of this prayer have been tried to be investigated in accordance with Qur'anic verses; and the interpretations of interpreters of Qur'an about this issue have been given place.

Besides, middle Salât, which is exclusively emphasised in Qur'an, has been focused on; and narrations on this matter has been studied and evaluated.

Keywords: Qur'an, Salât, Time, Glorifying, Dhikr.

Giriş

Farsça'dan Türkçeye geçmiş olan namaz kelimesinin Kur'an'daki karşılığı "salât / صلاة sözcüğüdür. Salât farz namazların tekili olup, masdar yerine kullanılır. Çoğulu salavât olan salât kelimesi, dua, istiğfâr, rahmet ve bereket gibi anlamlara gelmektedir.¹ Salât sözcüğünü lüzum / gereklilik anlamında "saliye" (صلي) sözcüğünden türetenler namazın yerine getirilmesi gereken farziyeti sabit en önemli bir ibadet olduğunu belirtmişlerdir. Allah'la birlikte kullanıldığında rahmet,² insanlar ve meleklerle birlikte kullanıldığında dua ve istiğfar anlamına gelmektedir.³ Kur'an'da hem "rahmet" hem de salât'ın çoğul formu olan "salavât" sözcüğünün birlikte geçtiği ayette⁴ "salavât" Allah'ın kuluna olan desteği ve bağışlaması anlamında kullanılmıştır.⁵ Allah'ın ve Peygamberin Müslümanlara salâtı ise onları gerçekten tezkiye etmesi anlamına gelir.⁶ Varlıkların (melek, insan ve cin) salâtı; Allah'a karşı kıyam, rukû ve secde de bu-

¹ Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, (Thk.: Abdullah Ali el-Kebir - Muhammed Ahmed Hasbullah - Haşim Muhammed eş-Şazeli), Dâru'l-Meârif, Kahire, t.y., IV, 2490; Mecduddin Ebû Tâhir Muhammed bin Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî, *Kâmûsu'l-Muhît*, Hey'etu'l-Misriyye'l-Âmme li'l-Kitâb, Kahire, 1977-1983, IV, 346.

² İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, IV, 2490; "Salat" sözcüğünün değişik kullanımları için bkz., Hasan Akreş, "es-Salâtü ve Meânihâ fi'l-Kur'ani'l-Kerîm", *Eskiye Dergisi*, Sayı: 33, Güz, 2016, Ankara, 2016, s. 92-99; Şükrü Aydın, *Kur'an'daki Yeminlerde (Aksamu'l-Kur'an) Çeviri / Anlama Problemi Ve Alternatif Muhammed Esed Çevirisi*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, IX-46, 2016, s. 918.

³ Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Ragıb el-İsfahânî, *Müfredâtü Elfazî'l-Kur'ân*, (Thk.: Muhammed Seyyid Keylânî), Dârü'l-Ma'rife, Beyrut, t.y., s. 285.

⁴ Bkz., Bakara, 2/157.

⁵ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, (Thk.: Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Türkî), Merkezu Hicr li'l-Buhûs ve'd-Dirasât, Kahire, 2001, II, 706-707; M. Sait Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2016, I, 182.

⁶ el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 285; Ayrıca bkz., Tevbe, 9/103; Ahzab, 33/56.

lunmak, O'nu tesbih ve ta'zimdir.⁷ Bu yüzden namaz ibadet kategorisinde görülmüştür.⁸ Böylece “salât” sözcüğünün ta'zim ve yüceltme anlamının sadece Allah için, dua ve tebrik anlamının ise Allah'tan başkası için de kullanılabileceği söylenebilir.⁹

Çoğul formundaki salâvât sözcüğünün ibadet yerleri, namaz kılınan yerler şeklinde bir kullanımı da vardır. Nitekim bu sözcük Kur'ân'da kökü İbranice "salûta" sözcüğünden türemiş olan ve Yahudilerin ibadet yerleri olan Havralar için kullanılmıştır.¹⁰

Salât sözcüğünü tutuşturulmuş ateş anlamındaki "saly" (صَلَّى) masterından türetenler namazın tutuşturulmuş ateşten koruyan bir ibadet olduğu, kişinin namazla nefsindeki tutuşturulmuş ateş olan "sallâ" / صَلَّى 'yı yok ettiği anlamına dikkat çekmişlerdir.¹¹

Kur'ân'da farz kılınan beş namaz sadece "salât" sözcüğüyle ifade edilmediği gibi, "salât" sözcüğüne namaz dışında başka anlamlar da yüklenmiştir.¹² es-Suyûtî (ö.911/1505) “salât” kelimesini çok anlamlı (vucûh) sözcükler kapsamında görerek, Kur'ân'da geçtiği yerleri de göz önünde bulundurarak bu kelimeye şu dokuz anlamı verir:¹³

db | 187

1. Beş vakit namaz: “Namazı düzgün ve sürekli kılanlar...”¹⁴

2. İkinci Namazı: “Eğer şahitlerden şüphelenirseniz kendilerini (ikindi) namazdan sonra alıkoyar ve onlara Allah adına şöyle yemin

⁷ İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, IV, 2490.

⁸ Seyyid Muhammed Murtazâ ez-Zebidî, *Tâcü'l-Ârûs min Cevâhiri'l- Kamûs*, (Thk.: Musatafa Hicazî - Abdussettar Ahmed Ferrac v.dğr.), et-Turâsu'l-Arabî, Kuveyt, 1965-2004, XXXVIII, 442.

⁹ İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, IV, 2490.

¹⁰ İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, IV, 2491; Zebidî, *Tâcü'l-Ârûs*, XXXVIII, 438-440; Fîrûzâbâdî, *Kâmûsu'l-Muhîr*, IV, 346; Ayrıca Bkz., Hac, 22/40.

¹¹ el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 285; Mecduddin EbûTahir Muhammad b. Yakub el-Fîrûzâbâdî, *Besâiru Zevî't-Temyîz fî Letâifî Kitâbi'l-Azîz*, Thk.: Muhamme Ali en-Neccâr, Lecnetu İhyâ't-Turâisi'l-İslamî, Kahire, 1973-1996, III, 436.

¹² Fehd b. Abdurrahman b. Süleyman er-Rûmî, *es-Salâtu fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Riyad, 1409, s. 11; Akreş, *es-Salâtu ve Meânihâ fî'l-Kur'ani'l-Kerîm*, s. 93.

¹³ Bkz., Celaluddin es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Thk.: Şuayb Arnaûd, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 2008, s. 303.

¹⁴ Bakara, 2/3.

ettirirsiniz:....”¹⁵ Hicaz bölgesinde insanlar ikindi namazından sonra yemin ederlerdi. Çünkü bu vakit insanların toplanma vaktiydi.¹⁶

3. Cuma Namazı: “...Cuma günü namaz için çağrı yapıldığında....”¹⁷

4. Cenaze Namazı: “Onlardan ölen birinin asla namazını kılma.”¹⁸

5. Dua: “Ve onlar için dua et.”¹⁹

6. Din: “Ey Şuayb! Atalarımızın taptıklarını terk etmemizi ve mallarımızı dilediğimiz gibi kullanmaktan vaz geçmemizi sana dinin (salatın) mi emrediyor?”²⁰

7. Kıraat: “Namazında sesini ne fazla yükselt, ne de aşırı derecede kıs. İkisinin ortası bir yol tut.”²¹

8. Rahmet ve İstiğfar: “Allah ve Melekleri Peygambere salat (rahmet ve bağışlanma) ederler.”²²

188 | db

9. Namaz kılınan yerler: “Ey iman edenler! Sarhoşken ne dediğinizi bilinceye kadar namaza (mescide) yaklaşmayın.”²³ “Eğer Allah'ın insanların bir kısmını, bir kısmıyla bertaraf etmesi olmasaydı, manastırlar, kiliseler, havralar ve içinde Allah'ın isminin çokça anıldığı mescitler yıkılıp giderdi.”²⁴

Namazı doğru ve düzenli kılmak için "salât" sözcüğünün yanında "tesbih" ve "zikir" gibi farklı sözcük formlarının da kullanıldığı görülmektedir. Bunlardan Tesbih; Yüce Allah'ı bütün kusur ve eksikliklerden uzak bilme diye de ifade edebileceğimiz tenzihtir. Namaz da aynı şekilde başından sonuna kadar Cenabı Hakkı fiilen ve

¹⁵ Maide, 5/106.

¹⁶ Ebû İshâk İbrahim b. Es-Seriy b. Sehl ez-Zeccâc, *Meânî'l- Kur'ân ve İ'râbuhû*, Thk.: Abdulcelil Abduh Şelebî, Âlemu'l-Kutüb, Beyrut, 1988, II, 216.

¹⁷ Cuma, 62/9.

¹⁸ Tevbe, 9/84.

¹⁹ Tevbe, 9/103.

²⁰ Hûd, 11/87.

²¹ İsra, 17/110.

²² Ahzab, 33/56.

²³ Nisâ, 4/43.

²⁴ Hac, 22/40.

kavlen tenzih ve ta'zimdir.²⁵ Dolayısıyla "tesbih", salâtın / namazın isimlerinden sayılır.²⁶

Zemahşerî (ö. 538/1144) tesbihten maksadın namaz olduğunu söyler.²⁷ Kur'ân'da; yerdeki ve gökteki bütün varlıkların ve uçan kuşların Allah'ı andıklarını ifade eden ayette "salât" ve "tesbih" ifadeleri peş peşe kullanılmıştır.²⁸

İbn Atiyye (ö. 543/1148); "*Güneşin doğuşundan önce, batışından önce Rabbini överek tesbih et! Gecenin bir kısmında da secdelerin ardında da O'nu tesbih et.*"²⁹ Ayetlerini açıklama bağlamında bütün te'vil / tefsir ehlinin ittifakına göre buradaki tesbihten maksat salât / namazdır der.³⁰

Râzî (ö. 606/1210) de, Hz. Zekerîyya'nın mabetten çıkıp halkına; "*Sabah akşam Allah'ı tesbih edin*"³¹ diye işarette bulunmasından söz eden ayeti açıklama bağlamında şöyle der: Müfessirlerin ittifakına göre buradaki "tesbih" ten maksat salât / namazdır.³²

Unutmanın zıttı olan zikir sözcüğü de, Allah için namaz kılmak, O'nu övmek, O'na dua etmek, şükür ve itaat etmek gibi anlamlara gelir.³³ Bu bağlamda Kur'ân'da Cuma namazına çağrı yapan ayette "*Alış verişini bırakıp Allah'ı zikre / anmaya koşun.*"³⁴ denilmesi ve kutsal Tuva Vadisi'nde Hz. Musa'ya "*Beni anmak / zikir için namaz*

²⁵ Ebû Mansûr Muhammed b. Mahmûd el-Mâturîdî, *Te'vilâtu Ehl-i's-Sünne*, (Tefsiru'l-Mâturîdî), (Thk.: Mecdî Bâsellûm), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005, VIII, 258; a.y.: IX, 368; Zebidî, *Tâcü'l-Ârûs*, VI, 449-450.

²⁶ Muhammed Tahir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, ed-Dârü't-Tunusiyye, Tunus, 1984, XXVI, 326.

²⁷ Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer el-Harezmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Hakâiki Ğavâmidit-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*, (Thk.: Adil Ahmed Abdu'l-Mevcud - Ali Muhammed Muavviz), Mektebetu'l-Ubeykân, Riyad, 1998, IV, 119.

²⁸ Bkz., Nûr, 24/41.

²⁹ Kâf, 50/39-40.

³⁰ Ebu Muhammed Abdulhak b. Ğalib İbn Atiyye el-Endelûsî, *Muharreru'l-Veciz fî Tefsiri Kitabi'l-Azîz*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2001, V, 168; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXVI, 326-327.

³¹ Meryem, 19/ 11.

³² Fahrudin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefatihu'l-Ğayb (et-Tefsiru'l-Kebîr)*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1981, XXI, 191.

³³ İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, III, 1507-1508.

³⁴ Cuma, 62/9.

kıl" diye seslenilmesi namazın ve tüm ibadetlerin temel amacının Yüce Allah'ı anmak / zikir olduğuna önemli bir işaret sayılır.³⁵

Namaz anlamına gelen tesbih de bir açıdan "zikir" anlamına gelir. Çünkü tesbih mecazî olarak; Allah'a hamd etmek, O'nu övmek ve yüceltmeyi içeren zengin ve kapsamlı bir anlama sahiptir.³⁶ Dolayısıyla tesbih, salât, zikir ve ta'zim sözcüklerinin iç içe bir kullanıma sahip oldukları ve salât / namaz ortak paydasında buluştukları söylenebilir.

1. Namazın Önemi

Kur'ân'da Allah, Ahiret ve nübüvvet gibi inanç konularının iyice yerleşmesinin hemen ardından bunlar için gerekli olan itaat / ibadet konularına yer verilmiştir. İmandan sonra gelen ibadet ise ibadetlerin en önceliklisi olan namazdır.³⁷

Namaz sadece bu ümmete değil önceki ümmetlere de farz kılınmış olan vakitli bir ibadettir. Hz. İbrahim'in; "*Ey Rabbim! Beni ve çocuklarımı namazı kılanlardan eyle*"³⁸ duası, Hz. İsa'nın beşikte iken: "... (Rabbim), *yaşadığım sürece bana namazı emretti*"³⁹ sözü, Hz. Musa ve kardeşine; "*Şehirde halkınız için bazı evleri sığınak edinin diye vahyettik, ve (onlara deyin ki) 'Evlerinizi ibadet yerlerine dönüştürün; ve namazda devamlı ve kararlı olun. Ve (sen ey Musa!) inananları (Allah'ın yardımıyla) müjdele.*"⁴⁰ diye vahyedilmesi bu gerçeğin önemli kanıtlarındandır.⁴¹ Bu açıdan aslı dua olan ve belirli bir ibadet şeklini ifade eden salât / namaz şeriattan şeriata bazı farklılıklar gösterse de, hiç bir şeriata kendisinden yoksun kalamayacağı ibadetlerdendir.⁴²

Cahiliyye döneminde de müesses İslam nizamında kılınan namazla aynı olmasa da "salât" sözcüğünden kendisine dinîlik atfedi-

³⁵ Muhammed Esed, *Kur'ân Mesajı*, (Çev.: Cahit Koytak - Ahmet Ertürk), İşaret Yayınları, İstanbul, 2001, s. 626, 10. Dipnot.

³⁶ İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, IV, 1916.

³⁷ Râzî, *Mefatihü'l-Ğayb*, XI, 26.

³⁸ İbrahim, 14/40.

³⁹ Meryem, 19/31.

⁴⁰ Yunus, 10/87.

⁴¹ Mâturîdî, *Te'vîlât*, III, 348.

⁴² el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 285; Fîrûzâbâdî, *Besâir*, III, 436; Zebidî, *Tâcü'l-Ârûs*, XXXVIII, 438.

len ve genel anlamda ibadet olarak icra edilen ritüeller kast edilmekteydi.⁴³

İslam'ın ilk tebliğ günlerinde de namazın gündeme geldiği ve müşrikleri zor kullanmaya itecek kadar etkili olduğu, Kur'an'da; "Bir kulu namaz kılariken engelleyeni gördün mü?"⁴⁴ diye ifade edilen ayetten de anlaşılmaktadır.⁴⁵

Muaz b. Cebel'i Yemen'e gönderen Hz. Peygamber (sav) ona şöyle bir tavsiyede bulunmuştur: "Orada Ehl-i Kitap bir kavimle karşılaşmış olduğunda onları Allah'tan başka ilah olmadığına ve benim de O'nun elçisi olduğuma tanıklık etmeye çağır. Eğer bunu kabul ederlerse, Yüce Allah'ın onlara her gece ve gündüz için beş namazı farz kıldığını öğret."⁴⁶

Yüce Allah müşriklerin Hz. Peygambere eziyet etmeleri ve onu yurdundan çıkarma türündeki çabalarını anlatma bağlamında, onlara ve tuzaklarına karşı aldırmayıp Allah'ın yardımını kazanması için ibadete yönelmesini tavsiye etmektedir.⁴⁷

Kur'an'da namazın kılınmasını emreden ayetlerde ağırlıklı olarak قَامَ fiilinden türemiş olan إِقَامَةٌ (ikame) sözcüğü ve onun değişik formlarının kullanılması bu ibadette devamlı olmayı ve onu tevhid inancı temelinde sağlam ve düzenli bir şekilde yerine getirmeyi vurgular.⁴⁸ Aynı şekilde bu emrin farziyet ifade eden bir emir olduğunu da gösterir.⁴⁹ Yine zihinde kalıcılığı, sürekliliği, bir şeyi koruyup gözetmede dikkatli olmayı ifade eden حَفِظَ sözcüğünün fiil ve emir hallerinin de dört yerde صَلَاة (namaz) sözcüğüyle birlikte gelmesi bu vurguyu daha da pekiştirir.⁵⁰ Buradaki "korumak" ifadesi

db | 191

⁴³ Mustafa Öztürk, *Cahiliyeden İslamiyet'e Kadın*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2017, s. 15, dipnot: 16.

⁴⁴ Alak, 96/9-10

⁴⁵ Selim Türkan, "Hûd Suresi 87. Ayette Geçen "salât(uke)" Kelimesi Örneğinden Hareketle Genel Bir Çeviri Eleştirisi", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2005/1-2, cilt: IV, sayı: 7-8, s. 114.

⁴⁶ Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahih*, (Thk: Muhibbuddin el-Hatib, Matbaatu's-Selefiyye ve Mektebetuhai Kahire, 1400, "Zekat", (24; 1496), I, 463-464) ; Ebû'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccac el-Kuşeyrî en-Nisâburî, *el-Camiu's-Sahih*, (Thk.: Ebu Kuteybe Nazar Muhammed Faryabî), Dârû Taybe, Riyad, 2006, "İman", (1; 29), I, 30-31.

⁴⁷ Râzî, *Mefatihul-Ğayb*, XI, 26; bkz., Tâhâ, 20/130; Kâf, 50/39-40; Hicr, 15/97-99.

⁴⁸ Mâturidî, *Te'vilât*, VII, 95; Müfredat, s. 286; Öztürk, *Cahiliyeden İslamiyet'e Kadın*, s. 16.

⁴⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XII, 179.

⁵⁰ el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 164.

kişinin namazını koruması ve namazın da kişiyi koruması şeklinde iki türü de kapsar niteliğe sahiptir. Kişinin namazını koruması; temizlik, setr-i avret, kibleye yönelmek gibi namazın bütün şartlarını ve rükünlerini eksiksiz bir şekilde yerine getirmek, namazda kalp, dil ve diğer organlardan sudur edebilecek olan namazı bozucu niteliğe sahip tüm hareket ve davranışlardan kaçınmaktır.⁵¹ Nitekim orta namazdan söz eden ayette geçen حَافِظُوا sözcüğü; namazın bütün şart ve esaslarını en kalbi yalvarış ve yakarış içinde eksiksiz bir şekilde yerine getirmektir.⁵² Müfessir Vehbe ez-Zuhaylî (ö. 2015) de bu sözcüğü açıklama bağlamında şöyle der: "Namazda devamlı ol. Namazı zamanında, düzenli, ne çok yavaş ne de çok hızlı, kalpten gelen bir huşu' ile eksiksiz kıl."⁵³

Yüce Allah namazı övdüğü ve teşvik ettiği her yerde "salât" sözcüğünü "ikâme" sözcüğü ile birlikte kullanırken, münafıkların namazlarını ise bu sözcükten bağımsız olarak فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ (Vay o namaz kılanların haline!)⁵⁴ ayetinde görüldüğü gibi sadece الْمُصَلِّينَ sözcüğüyle ifade etmektedir. Bununla kıldığımız namazlarda sadece şekilsel ve biçimsel yöne değil de ruhsal boyuta da özen göstermemiz gerektiğine dikkat çekmektedir.⁵⁵

192 | db

Namazın kişiyi koruması ise üç türlüdür:

a) Namaz kişiyi kötülük ve isyandan korur.⁵⁶ "Namaz kıl. Çünkü namaz (insanı) hayasızlıktan ve kötülükten alıkoyar."⁵⁷ Namazı bilinçli ve düzenli kılan bir kişide kötülöklere karşı bir nefret duygusu gelişir. Böylece namaz insanı günahlarda uzaklaştırır. Hatta işlediği günahlardan pişmanlık duyarak tövbe etmesine sebep olur.⁵⁸

b) Namaz kişiyi bela ve sıkıntılardan korur.⁵⁹ "Sabrederek ve namaz kılarak Allah'tan yardım isteyin."⁶⁰ "Allah İsrailoğullarından

⁵¹ Râzî, *Mefatihul-Ğayb*, VI, 158.

⁵² İbn Atiyye, *Muharreru'l-Veciz*, II, 103; Abdulhamîd Kışk, *Fî Rihâbi't-Tefsîr*, el-Mektebu'l-Mısriyî'l-Hadîs, Kahire, t.y., II, 474.

⁵³ Vehbe ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, Dâru'l-Fikr, 10. Baskı, Dımaşk, 2009, I, 763.

⁵⁴ Maun, 107/4.

⁵⁵ el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 285-286; Fîrûzâbâdî, *Besâir*, III, 436.

⁵⁶ Râzî, *Mefatihul-Ğayb*, VI, 158.

⁵⁷ Ankebut, 29/45.

⁵⁸ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (Sdl.: İsmail Karaçam, E. Işık, N. Bolelli, A. Yücel), Zehraveyn Yayıncılık, İstanbul, t.y., V, 20.

⁵⁹ Râzî, *Mefatihul-Ğayb*, VI, 158.

⁶⁰ Bakara, 2/45, 153.

söz almış ve onlara şöyle demişti: Eğer namazı kılacak ve zekâtı verecek olursanız ben sizinle beraber olacağım."⁶¹

c) Kıldığı namazın karşılığını Allah katında sevap olarak görür. "Namazı kılın ve zekâtı verin. Kendiniz için her ne iyilik yaparsanız yapın, onu mutlaka Allah katında bulacaksınız."⁶²

Bazı olağanüstü haller, savaş, korku, yağmur vb. sıkıntılarda namazla ilgili her türlü kolaylık sağlanmış olmakla birlikte namazın tümünden terki gibi bir seçeneğe asla yer verilmemesi de bu ibadetin ne kadar önemli olduğu gösterir.

2. Namaz Vakitleri

Namazın vakitli bir ibadet oluşu; "...Namazı kılın. Çünkü namaz, inananlara vakitli olarak farz kılınmıştır."⁶³ ayetinde çok açık bir şekilde ifade edilmektedir. Bu ayetteki مَوْقُوتًا sözcüğünden maksat; farziyeti sabit olup hiç bir şekilde düşmeyen ve asla değişmez olanıdır. Bu sözcükten önce gelen كِتَابًا ifadesi ise "Ey iman edenler! Oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de farz kılındı"⁶⁴ ayetinde de geçtiği gibi kinaye yoluyla farziyet ve gerekliliği (vucûb) vurgular. مَوْقُوتًا sözcüğü aynı zamanda namazın vakitlere bölünmüşlüğü ve bölüm bölüm belirlenmiş olan her namaz vakti gelince de eda edilmesinin gerekliliği belirtilir. كِتَابًا مَوْقُوتًا şeklinde her iki sözcüğün birlikte gelmesinin bir maksadı da şudur: namaz asla değişmeyen, oruç gibi fidye vb. bir karşılıkla telafi edilemeyen ve farziyeti asla düşmeyen bir özelliğe sahip olan ibadettir.⁶⁵

Namaz vakitleriyle ilgili mezhepler arasındaki farklılıklar Hz. Peygamber zamanında bu vakitlerle ilgili keskin çizgilerin olmadığını ve daha esnek bir uygulamanın söz konusu olduğunu gösterir.⁶⁶

Râzî, Salât-ı Vustâ'nın (orta namaz) geçtiği Bakara 2/238. ayetini açıklama bağlamında şöyle der: Farz namazların beş olduğu hususunda Müslümanların icmai vardır. Bu ayet de bunun kanıtıdır.

⁶¹ Maide, 5/12.

⁶² Bakara, 2/110.

⁶³ Nisa, 4/103.

⁶⁴ Bakara, 2/183.

⁶⁵ Seyyid Muhammed Hüseyin et-Tabatâî, *el-Mizân fi Tefsiri'l- Kur'ân*, (Thk.: Şeyh Hasan el-A'lemî), Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbuat, Beyrut, 1997, V, 65.

⁶⁶ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1989, IV, 347.

Çünkü ayetteki çoğul ifade eden Salavat kelimesi en az üçü ifade eder. Buna ek olarak Salât-ı Vustâ (orta namaz) ifadesi bunun üçten fazla yani dört olmasını, ancak orta namazın olması ise bunun beş olmasını gerektirir. Çünkü ortayı bulmak için dördün ikisini bir tarafa ikisini de diğer tarafa ayırırsak orta namazın da araya konması ve eklenmesiyle toplam beş olur.⁶⁷ Başka müfessirler de orta namaz için; farz namazlardan önceki iki namazla, sonraki iki namazın ortasıdır ki bu da toplamda beş eder, demişlerdir.⁶⁸ Ancak bu ayet beş namazı gösterse de vakitlere delalet etmez. Vakitleri ayrıntılı açıklayan başka ayetler vardır.⁶⁹ Bunları şöyle sınıflandırabiliriz:

1. "O halde, siz, akşama ulaştığınızda ve sabaha kavuştuğunuzda Allah'ı tesbih edin! Övgü göklerde ve yerde O'nundur. Gündüzün sonunda ve öğleye ulaştığınızda [O'nu tesbih edin!]"⁷⁰

Râzî'ye göre; bu iki ayet namaz vakitlerini en açık ifade eden ayetlerdendir. Ayetteki تَسْبُحُونَ kelimesi; akşam + yatsı namazını, تُصَبِّحُونَ kelimesi; sabah namazını, عَشِيًّا kelimesi; ikindi namazını نُظْهِرُونَ kelimesi ise; öğle vakti namazını gösterir.⁷¹

2. "O halde sen, güneşin batıya kaymasından gecenin karanlığına kadar [geçen zaman içinde] namaz kıl; sabah [namazı] okumasını da [gerçekleştir]; çünkü sabah [namazı] okuması[nda insan] gerçekten de ulvi olan her şeye açıktır."⁷² Gecenin bir bölümünde kalk ve sadece sana mahsus olmak üzere nafilâ namaz kıl.⁷³

İlk ayette hitap Hz. Peygambere olmakla birlikte ümmeti de bu emrin kapsamındadır.⁷⁴ Ayetteki وَقُرْآنَ الْفَجْرِ ifadesi birçok mealde "sabah namazı/sabah okuması" diye çevrilmiştir. Ancak قُرْآن sözcüğünün قَرَأ fiilinin mastarı olan ve toplamak anlamındaki el-kar' (الْقَرَأ) ya da el-Kur' (الْقُرْأ) kökünden türemiş olduğu görüşünü⁷⁵ baz alan ve bu sözcüğe "şafak ışıklarının kümeleşmesi" anlamını veren Süleymaniye Vakfı Mealinin diğer meallerden çok farklı olarak bu

⁶⁷ Râzî, Mefatihul'l-Ğayb, VI, 157; XI, 29.

⁶⁸ et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, IV, 375; Zuhaylî, et-Tefsiru'l-Münîr, I, 763-764.

⁶⁹ Râzî, Mefatihul'l-Ğayb, VI, 157.

⁷⁰ Rûm, 30/17-18.

⁷¹ Râzî, Mefatihul'l-Ğayb, VI, 157.

⁷² İsrâ, 17/78.

⁷³ İsrâ, 17/79.

⁷⁴ İbn Âşûr, et-Tahrîr ve't-Tenvîr, XV, 181.

⁷⁵ el-İsfahânî, Müfredât, s. 402; İbn Manzûr, Lisânul-Arab, V, 3563, 3565;

ayete vermiş olduğu anlam ise şöyledir: "*Namazı, güneşin zevalinden (batı tarafına yönelmesinden) gecenin karanlığına kadar, bir de şafak ışıklarının kümeleştiği sırada sürekli ve tam kıl. Şafak ışıklarındaki kümeleşme gözle görülür.*"⁷⁶

Mâturidî (ö. 333/944)'ye göre; bu ayet güneşin zevale doğru kayması olan "dülûk" (ذُلُوكُ) sözcüğü ile öğle namazının vaktine, gece karanlığı anlamına gelen (غَسَقَ اللَّيْلِ) ifadesi ile akşam namazının vaktine, el-fecr (الْفَجْرُ) sözcüğü ile de sabah namazının vakti olmak üzere toplam üç vakte işaret eder.⁷⁷

Râzî de burada (غَسَقَ اللَّيْلِ) kelimesinin akşamın ilk giriş vakti diye yorumlanması durumunda bu ayetten beş namazın üç vakitte de kılınabileceği, yani (ذُلُوكِ الشَّمْسِ) ifadesiyle; öğle + ikindinin, (غَسَقِ اللَّيْلِ) ifadesi ile de; akşam + yatsı namazlarının birleştirilerek kılınabileceği yorumunun çıkabileceğini, ancak başka delillere bakıldığında bunun da sefer, yağmur vb. bir sıkıntıdan dolayı caiz olabileceğini söyler.⁷⁸ Örneğin Şafii ve Malikilere göre yolculuk ve yağmurlu havalar, Maliki ve Hanbelilere göre ayrıca hastalık da cem'i yani öğle + ikindi ve akşam + yatsı namazlarını birleştirip vakitlerini de öne alarak (cem'i takdim) ya da erteleyerek (cem'i te'hir) kılmayı caiz kılan sebeplerdendir. Yine Malikiler bu hususta; istismar ve laubalilikten uzak kalmak kaydıyla her Müslüman bireyin kendi zarureti belirlemesi ve ona göre hareket etmesini esas alırlar. Şafiilerden İbnü'l-Münzir (ö. 318/390), Malikilerden Eşheb (ö. 204/820), ile birlikte, İbn Şubrume (ö. 144/741) ve İbn Sirin (ö. 110/729) gibi bazı İslam Hukukçuları alışkanlık haline getirmemek şartıyla zaruret olmadan da cem'in caiz olduğunu söylemişlerdir. Hacda Arafat'ta vakfe esnasında öğle + ikindi namazlarını öğle vaktinde, Müzdelife'de akşam + yatsı namazlarını yatsı vakti içinde birleştirilerek kılmanın sünnet oluşunda ittifak vardır.⁷⁹ Caferilere göre ise öğle + ikindi, akşam + yatsı vakitleri arasını birleştirmek

⁷⁶ Bkz., *Süleymaniye Meali*, İsra, 17/78, <http://www.suleymaniyevakfi.org> Erişim: 26.07. 2017, 16.17.

⁷⁷ Mâturîdî, *Te'vîlât*, III, 349-350.

⁷⁸ Râzî, *Mefatihü'l-Gayb*, XXI, 28.

⁷⁹ *Mevsuatu'l-Fıkhiyye el-Kuveytiyye*, Vezâretu'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslamiyye, Kuveyt, 1427, XV, 284-292; Halit Ünal, "Cem", *DİA*, TDVY, Ankara, 1993, VII, 277-278; Hac döneminde namazların birleştirilmesi hususu için bkz., Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Beyhâkî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, (Thk.: Muhammed Abdulkadir Atâ'), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003, "Salât", 1876, 1878, 1883, 1885 no'lu hadisler, I, 588-590.

her halükarda caizdir.⁸⁰ Bütün bunların yanında Hz. Peygamber'in "sefer - korku" ve "yağmur - korku" olmadan da öğle + ikindi ve akşam + yatsı namazlarını cem' ederek kıldırdığı, Medine'de öğle + ikindiye birleştirerek (toplam) sekiz, akşam + yatsıyı da birleştirerek (toplam) yedi rek'at şeklinde kıldırdığı hadis kaynaklarında geçmektedir.⁸¹ Yine Abdullah b. Şakik'in rivayetine göre; İbn Abbas bir gün ikindiden sonra güneşin batması ve (akşam vaktinin çıktığı) yıldızların ortaya çıkmasına kadar insanlara hitab etti. İnsanlar namaz! Namaz! Diye söylenmeye başladılar. Derken Temimoğullarından biri onun yanına gelerek kaba bir tarzda namaz! Namaz! Diye seslendi. Bunun üzerine İbn Abbas ona; Ey anasız kalasica! Sen sünneti bana mı öğretiyorsun? Dedikten sonra; "Ben Rasulullah'ı (sav) öğle + ikindi ve akşam + yatsıyı cem ederek birlikte kılarken gördüm" dedi. Bu rivayetin ardından Ravi İbn Şakik şöyle söylemiştir: Bu hususta içime bir şüphe doğdu. Ebu Hureyre'ye gidip bu durumu sordum. O da İbn Abbas'ın sözünü doğruladı.⁸²

196 | db

Aslında bu ayette vakti belirlemek için gelen "tevkîl" lamıyla bitişik olan "dülûk" (دُلُوكٌ)⁸³ sözcüğüyle ifade edilen güneşin tepe noktasından batıya doğru meyl etmesi yani zevalinden, gece karanlığı anlamına gelen ğasakî'l-leyl (غَسَقِي اللَّيْلِ)'e kadar olan zaman dilimine; öğle + ikindi + akşam + yatsı namazları girer. Ayette ayrıca sabah namazı okumasından (قُرْآنُ الْفَجْرِ) söz edilir ki bu da sabah namazıdır. Dolayısıyla farz olan beş namazın tümünün bu ayetin kapsamına girdiği⁸⁴ söylenebildiği gibi, bu ayetin farz olan beş namazın hem beş ayrı vakitte kılınabileceği hem de cem yapılarak üç vakitte de kılınabileceği şeklindeki iki alternatifi de içerdği sonucuna varılabilir.

⁸⁰ Seyyid Ruhullahi'l-Museviyyi'l-Humeyni, *Tevzîh-ul Mesâil Risalesi*, İslâmi Tebliğ Teşkilatı, Tahran, 1985, s. 119-120; Mustafa Öz, *Şîlik ve Kolları*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2011, s. 275; Ünal, "Cem", *DİA*, VII, 277-278.

⁸¹ Bkz., Müslim, *Sahih*, "Salâtil Müsafirin ve Kasriha", (6; 49, 50, 54), I, 318-319; Ebû Davud Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen*, (Thk.: Ubeyd ad-Daas - Adil Seyyid), Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1997, "Salât", (2; 1210, 1211), II, 11-12; Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *es-Sünen* (Thk.: Hasan Abdulmun'im Şelebî), Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 2001, "Salât" (2; 381), I, 228; Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizî, *es-Sünen*, (Thk.: Nasıruddin Elbânî), Mektebetu'l-Meârif Li'n-Neşr ve't-Tevzi', Riyad, 1417, "Mevakitu's-Salât", (2; 187), I, 56.

⁸² Müslim, *Sahih*, "Salâtil-Müsafirin ve Kasriha", (6; 57), I, 320.

⁸³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XV, 182.

⁸⁴ Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, (Thk.: Abdurrahman Umeyra), Dâru'l-Vefâ, b.y.y., 1994, III, 346-347; Râzî, *Mefatihul-Ğayb*, VI, 157; Tabatâî, *el-Mizân*, XIII, 171.

Bir sonraki ayette gecenin bir bölümünde Hz. Peygamber (sav)'e özgü olan nafil namazına vurgu yapılmaktadır. Çünkü onun gelmiş geçmiş bütün günahları affedildiği için diğer insanlar gibi bir hesap verme korku ve endişesinden dolayı bu namazı kılması söz konusu değildir.⁸⁵ O bunu bir zorunluluk söz konusu olmadan fazladan ilave bir eylem olarak yerine getirmiş oluyor.

3. *O halde sen, onların söylediklerine göğüs ger; güneşin doğmasından ve batmasından önce Rabbini övgü ile tesbih et; aynı şekilde Rabbini, gecenin bir bölümünde de gündüzün uçlarında da tesbih et ki, mutluluğa ulaşasın!*⁸⁶

Bazı âlimler bu ayetin günlük beş namaza delalet ettiğini söylerler. Çünkü bu geceyi ve gündüzü de kapsamına alan güneşin doğmadan ve batmadan önceki iki zaman aralığıdır.⁸⁷ Mütevatir sünnetle de sabit olan beş namaz bu aralıkta kılınır.⁸⁸ Dolayısıyla bu ayet gece ve gündüzün kapsamındaki beş namaza ne eksik ne fazla tam olarak işaret eder. Bu görüşe göre; ayetteki güneş doğmadan önce; sabah namazı, batmadan önce; öğle ve ikindi namazları, gecenin bir bölümü; Akşam ve yatsı namazlarını ifade eder. Ayette ayrıca gündüzün uçlarında ifadesi; orta namaza olan özel bir vurguda olduğu gibi gündüzün iki ucunda kılınan sabah ve akşam namazlarını te'kid eden bir ifadedir. Başka bir görüşe göre ise ayetteki gündüzün uçları ifadesi fazladan kılınan nafil namazlara işaret eder. Dolayısıyla bu son görüşe göre ayet beş namaza ve fazlasına işaret eder.⁸⁹

Bu ayette gündüzün uçları anlamına gelen *وَأَطْرَافَ النَّهَارِ* sözcüğünün çoğul gelmesi, aşağıdaki Hud, 11/114. Ayetinde ise ikil formu olan gündüzün iki ucu *طَرَفَيِ النَّهَارِ* şeklinde gelmesini müfessirler şöyle açıklamışlardır: Çoğul formu olan gündüzün uçları ifadesinde de aslında iki yön söz konusudur. Bu iki yönden biri; öğle+ikindi vakitleridir. Diğeri ise; sabah vaktidir. Bunlar da totalde üç vakit olduğu için bu ayette ikil formuyla değil, çoğul formuyla gelmiştir.⁹⁰

⁸⁵ Ebû Zekeriya Yahya b.Ziyâd el-Ferrâ', *Meâni'l-Kur'ân*, Thk.: Ahmed Yusuf en-Necâtî, Muhammed Ali en-Neccâr, Dâru'l-Misriyye li't-Te'lif ve't-Terceme, Mısır, t.y., I, 129.

⁸⁶ Tâhâ, 20/130.

⁸⁷ Râzî, *Mefatihul-Ğayb*, VI, 157.

⁸⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XVI, 338.

⁸⁹ Râzî, *Mefatihul-Ğayb*, XXII, 133-134.

⁹⁰ Ferrâ', *Meâni'l-Kur'ân*, II, 195.

4. "Yine sen, gündüzün iki ucunda ve gecenin ilk saatlerinde namaz kıl; Çünkü iyilikler kötülükleri giderir. Bu Allah'ı anmak isteyenler için bir uyarıdır."⁹¹

Bu ayetteki gündüzün iki ucundan (طَرْفِي النَّهَارِ) maksat; sabah ve ikindi namazlarıdır.⁹² Gecenin ilk saatlerinden maksat da akşam ve yatsı namazlarıdır. Bazı âlimler buradaki zülef (زُلف) kelimesinin çoğul oluşuna dayanarak vitir namazının vücûbunu benimseyerek vitri de bu kapsamda saymışlardır. Çünkü çoğulda en az üç olması şartı vardır. Bu durumda zülef (زُلف) ifadesinin kapsamına akşam ve yatsı namazları ile birlikte vitir namazı da dâhil edilmiştir.⁹³

Mâturidî Hasan-ı Basrî'nin rivayetine dayanarak bu ayetin beş vakit namazı kapsamına aldığını şöyle açıklar: gündüzün iki ucu (طَرْفِي النَّهَارِ): bir uçta sabah namazı, diğer uçta öğle ve ikindi namazları, gecenin ilk saatleri: Akşam ve yatsı namazları.⁹⁴

Elmalılı Hamdi Yazır (ö. 1942)'a göre ayetteki zülef sözcüğü çoğul olduğu için en az üç vakti ifade eder. Dolayısıyla bu ayetten ikisi gündüzün uçlarında, üçü de gecenin eteklerinde olmak üzere beş vakit namazın emredildiği sonucu ortaya çıkar. Sabah namazı kıraati cehri (sesli) olduğu ve güneş doğmadan kılındığı için gece namazlarından sayılır.⁹⁵ Bu durumda gündüzün iki ucundan maksat; öğle ve ikindi namazlarıdır. Gecenin eteklerinden maksat ise; sabah, akşam ve yatsı namazlarıdır.⁹⁶ Ayetteki "zülef" sözcüğünün çoğul olup en az üç vakti ifade ettiği dikkate alındığında bu görüşün daha uygun olduğu görülmektedir.

Gündüzün iki ucundan maksadın; sabah ve akşam namazları, gecenin ilk saatlerinden maksadın da yatsı namazı olduğunu söyleyenler de vardır.⁹⁷ Cumhurun kıraatinde çoğul formunda okunan "zülef" sözcüğünden sadece yatsı namazının kast edildiğini söyle-

⁹¹ Hud, 11/114.

⁹² İbn Atiyye, *Muharreru'l-Veciz*, III, 212; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XII, 179; Râzî, *Mefatihul-Gayb*, VI, 158; XVIII, 74-75.

⁹³ Râzî, *Mefatihul-Gayb*, VI, 158.

⁹⁴ Mâturidî, *Te'vilât*, III, 350; Hasan-ı Basrî'nin rivateti için bkz., Beyhâkî, *Sünen*, hadis no: 1684, I, 528.

⁹⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, V, 19.

⁹⁶ İbn Atiyye, *Muharreru'l-Veciz*, III, 212; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, V, 19.

⁹⁷ Kışk, *Fî Rihâbî't-Tefsîr*, XII, 1770; Tabatâî, *el-Mizân*, XII, 60.

mek de ancak bu sözcüğün tekil formu olan "zü'lûf" şeklinde okunan kıraate göre olabilir.⁹⁸

Hâricîler bu ayetteki "gündüzün iki ucu" / طَرَفَيِ النَّهَارِ ifadesinden maksadın sabah ve yatsı vakitleri olmak üzere iki vaktin farz olduğunu iddia ederler. Onlara göre bu iki namazı kılmak namaz emrinin yerine getirilmesi için yeterlidir. Bu iki vaktin dışında farz namazlar olsa bile ayette; "iyilikler kötülükleri giderir" ifadesi kılınan bu iki farz namazın diğer kılınmayan namazlara keffaret olduğunu iddia ederler. Râzî bu iddianın icma' ile batıl olduğunu söyler.⁹⁹

Günümüzde Hindistan'da "Kur'âniyyûn" adıyla bilinen hareketin içinde de bu ayeti ve İsra, 17/78-80 gibi ayetleri referans göstererek sadece iki vakit namazın farz olduğunu ileri süren görüşler vardır.¹⁰⁰ Ancak bu hareketin kurucusu sayılan Abdullah Çekrâlevî (ö. 1914) ilgili ayetleri beş vakit namaz için yeterli bir delil olarak görür. Bu ekolün bir diğer temsilcisi İnâyetullah Han el-Meşrîkî (ö. 1963) ise Beş vakit namazın ancak belli bir döneme özgü olduğunu iddia eder. O; إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ "Namaz [insanı] çirkin fiillerden, akla ve sağduyuya aykırı olan her türlü şeyden alıkoyar; Allah'ı anmak elbette (ibadetlerin) en büyüğüdür."¹⁰¹ Ayetini açıklama bağlamında namazın her zaman günde beş kez yapılması gereken bir amel olamayacağını savunarak şöyle der: Asıl olan Allah'ı yirmi dört saat zikretmektir ve Allah'ı zikrin yanında namazın ne sözü ne de lüzumu olur.¹⁰²

4. "(Ey Muhammed!) Onların söylediklerine göğüs ger. Güneşin doğuşundan önce de, batışından önce de Rabbini överek tesbih et. Gecenin bir kısmında da secdelerin ardında da O'nu tesbih et."¹⁰³

Bu ayet-i kerime Allah'ın kullarına her gece ve gündüz için farz kıldığı beş namazı gösterir. Hz. Peygamber (sav) de bu farz kılınan beş namazın ne zaman ve nasıl kılınacağını bize açıklamıştır.¹⁰⁴

⁹⁸ İbn Atiyye, *Muharreru'l-Veciz*, III, 212.

⁹⁹ Râzî, *Mefatihü'l-Ğayb*, XVIII, 74.

¹⁰⁰ Abdulhamit Birişik, *Hind Altkıtası Düşünce ve Tefsir Ekolleri*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2012, s.359, 28. Dipnot; Birişik, "Kur'âniyyûn", *DİA*, TDV, Ankara, 2002, XVI, 429; Mustafa Öztürk, *Tefsir Tarihi Araştırmaları*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2011, s. 156; Abdülcelil Bilgin, *Kur'an'ı Tanımak*, Araştırma Yayınları, Ankara, 2018, s. 282.

¹⁰¹ Ankebût, 29/45.

¹⁰² Birişik, *Hind Altkıtası*, s. 394, 419.

¹⁰³ Kâf, 50/39-40.

¹⁰⁴ Mâturîdî, *Te'vîlât*, III, 350-351.

Secdenin ardındaki tesbihten maksadın vitir namazı olduğunu söyleyenler olduğu gibi,¹⁰⁵ bundan maksadın namazın ardındaki tesbihât olduğunu söyleyenler de vardır.¹⁰⁶

Muhammed Esed (ö. 1922), salâtın genel anlamda taşıdığı büyük öneme dikkat çeken bu ayetten insanın sadece beş vakit farz namazlarda değil, uyanık geçirdiği bütün saatlerini Allah'tan yana bilinç ve duyarlılığı diri tutma çabası içinde yaşaması gerektiği sonucunun da rahatlıkla çıkarılabileceğini söyler.¹⁰⁷

3. Salât-ı Vustâ

Bakara suresi 238. ayetinde geçen "Vustâ" sözcüğüne genelde iki anlam verilmiştir;

I. En değerli olan:¹⁰⁸ Kur'ân'da Hz. Muhammed (sav)'in ümmetini övme bağlamında kullanılan aynı kökten gelen vasat (en hayırlı) ümmet¹⁰⁹ ifadesine bakılarak Salât-ı Vustâ için de "en hayırlı namaz" tanımlaması yapılabilir.¹¹⁰ Zemahşeri de ayetteki Salât-ı Vustâ ifadesindeki el-Vustâ kelimesini namazların en faziletlisi diye tanımlamıştır.¹¹¹ Bu anlama bağlı olarak Kur'ân'da sabah namazı okumasına yapılan özel vurgu¹¹² gibi gerekçeleri ileri süren kimi âlimler bazı namazları diğerlerinden daha faziletli görmüşlerdir.¹¹³

II. İki eşit ucun tam ortası: Beş namazdan hangisinin ilk başlangıç sayıldığı hususu izafi olduğu için her namazın bu potansiyele sahip olduğu söylenebilir.¹¹⁴ Bu durumda sabah namazını başlangıç kabul edenler için orta namaz ikindi namazı, ilk farz kılınan öğle namazıdır görüşünde olanlar için orta namaz akşam namazıdır. Bazıları da insana en ağır gelen namazı orta namaz saymışlardır. Bu açıdan münafıklara en ağır gelen yatsı namazını bu kategoride gö-

¹⁰⁵ Kişk, *Fî Rihâbi't-Tefsîr*, XVI, 5852.

¹⁰⁶ Zemahşerî, *Keşşâf*, V, 605; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, XV, 650.

¹⁰⁷ Esed, *Kur'ân Mesajı*, s. 449, 145. dipnot.

¹⁰⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, II, 467; Şihâbuddin Mahmûd b. Adullah el-Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî fi Tefsiri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1971, I, 549; Kişk, *Fî Rihâbi't-Tefsîr*, II, 474.

¹⁰⁹ Bkz., Bakara, 2/143.

¹¹⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, I, 441; Mehmet Paçacı, "Salât-ı Vustâ", *DİA*, TDVY, Ankara, 2009, XXXVI, 21.

¹¹¹ Zemahşerî, *Keşşâf*, I, 365.

¹¹² Bkz., İsra, 17/78.

¹¹³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, II, 467.

¹¹⁴ Fîrûzâbâdî, *Besâir*, V, 210; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, I, 549; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, II, 467.

renler olmuştur. Aynı şekilde Arabistan gibi sıcak bölgelerde iş ve çalışma hayatının en yoğun olduğu ikinci namazı vaktini, kimi bölgelerde ise bu özelliğin yaşandığı öğle namazı vaktini de orta namaz kapsamında görenler olmuştur. Bunun yanında yaz uykusunun ağır geçtiği ve kışın sıcak (yataktan çıkmama) arzusunun olduğu sabah namazı vaktini orta namaz diye ifade eden bazı görüşler de vardır.¹¹⁵

Hiç şüphesiz orta namazdan söz eden ayet ilk indiğinden beri o dönemdeki Müslümanlar bu ayeti dinliyor ve okuyorlardı. Onlar Hz. Peygamber hayatta iken bundan neyin kastedildiğini belki de biliyorlardı veya onun hangi namaz olduğunu sorma gereği duymamışlardı. Ya da Hz. Peygamber hayattayken o dönemdeki diğer önemli dini meselelerden dolayı Müslümanların yaşamış oldukları yoğunluk bu konuyu sormalarına fırsat vermemişti. Ancak onun vefatından sonra bunun hangi namaz olduğu bir anda Müslümanların gündemine girdi. Doğal olarak bu hususta farklı görüşlere sahip oldular. Böylelikle bu konuyla ilgili olarak yirmiye yakın farklı görüşler ortaya çıkmaya başladı.¹¹⁶ Bunlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

a) Başta Hz. Ali ve İbn Abbas olmak üzere bir grup sahabî, tabî'n ve Şafiî'nin de benimsediği görüşe göre orta namaz sabah namazıdır.¹¹⁷ Çünkü tam gündüz saatlerinde öğle ve ikindi, karanlığın bastırmasıyla da akşam ve yatsı namazları kılınır. Sabah namazının zaman diliminde ise ne tam karanlık ne de tam aydınlık söz konusudur. Bu sebeple bu zaman aralığı gece ile gündüz arası orta bir zaman dilimidir. Sabah namazının fazilet açısından daha öncelikli olması da böyle bir tercihe sevk eder.¹¹⁸ Nitekim Kur'ân'da; sabah namazı okumasının faziletinden ve meleklerin o zaman hazır oluşundan söz edilir.¹¹⁹ Bu vakit Kur'ân'ın çokça dinlendiği bir vakittir.¹²⁰ Gece ve gündüz melekleri bu namazın eda edildiği vakitte bir

¹¹⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, II, 467.

¹¹⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, II, 467.

¹¹⁷ Malik b. Enes, *el-Muvatta'*, (Thk.: Beşşar Avvad Ma'ruf - Mahmud Muhammed Halil), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1992, hadis no: 350, I, 139; Beyhâkî, *Sünen*, hadis no: 2168, I, 675; Râzî, *Mefatihü'l-Ğayb*, VI, 159.

¹¹⁸ Râzî, *Mefatihü'l-Ğayb*, VI, 159-160.

¹¹⁹ İsra, 17/78; ilgili ayetin meâli için bkz., Salih Akdemir, *Son Çağrı Kur'ân*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2015.

¹²⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XV, 184.

araya gelirler.¹²¹ Bu vakitte karanlığın aydınlığa dönüşmesiyle evrendeki uyanışı, gözlemlene ve izleme zevki ayetteki مَشْهُودًا sözcüğüyle ifade edilir.¹²² Çünkü bu vaktin girmesiyle insanlar çalışma hayatının bir gereği olan işlerine gitmek için güneşin doğmasını bekler ve gözetlerler.¹²³ Onlar için artık gece boyu sükûn ve sessizliğe bürünüş sona ermiş, yeryüzüne yayılıp hayatın canlılığını yaşama vakti gelmiştir.

Hac ibadetinde Arafatta vakfe esnasında bütün mezheplerin ittifakıyla öğle ve ikindi namazları birleştirilebilir. Şafii'ye göre sefer esnasında öğle - ikindi ve akşam - yatsı namazlarında erteleme (cem-i te'hir) ve öne alma (cem'i takdim) şeklinde iki namaz birleştirilebilirken, sabah namazı her zaman vaktinde ve tek olarak kılınır. Bu açıdan da sabah namazı diğer namazlar arasında orta namaz olmaya daha uygundur.¹²⁴

Salât-ı Vustâ'ya dikkat çeken ayette namazı sessizlik, gönülden bağlılık ve huşu içinde gereği gibi kılmak anlamındaki قَانِتِينَ (kânitîn) ifadesinin geçmesi, sahih haberlerde içinde kunûtu olan tek namaz sabah namazıdır açıklaması da orta namazın sabah namazı oluşunun kanıtıdır.¹²⁵ Ebû Recâ' el-Utâridî'den; "Sabah namazını İbn Abbasın arkasında kıldım. O ellerini kaldırarak kunut duasını okudu..... Sonra şöyle dedi: İşte (قَانِتِينَ / kânitîn) sözcüğüyle ifade edilen) Allah'ın huzurunda gönülden saygıyla durup kılmamız emredilen orta namaz budur"¹²⁶ şeklinde gelen rivayet de bu görüşü destekler. Yine bu sözcükle bağlantılı olarak namazda konuşmanın yasaklanışını Zeyd b. Erkam da şöyle anlatır: Biz Hz. Peygamber döneminde namazda konuşurduk. Bizden biri namazda herhangi bir ihtiyacını arkadaşına ifade ederdi. Ne zaman ki "Namazlara ve (özellikle) orta namaza devam edin. Gönülden bağlılık ve saygı ile

¹²¹ Buhârî, *Sâhih*, "Ezân", (10; 648), I, 648; Zeccâc, *Meâni'l- Kur'ân*, III, 256; Râzî, *Mefatihul-Ğayb*, VI, 160; Mâturîdî, *Te'vilât*, VII, 97.

¹²² Kâdî Nâsiruddîn el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut, ts., III, 264; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, V, 316.

¹²³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XV, 184.

¹²⁴ Râzî, *Mefatihul-Ğayb*, VI, 160.

¹²⁵ Râzî, *Mefatihul-Ğayb*, VI, 160.

¹²⁶ Beyhâkî, *Sünen*, hadis no: 2170, I, 676; Ebu'l-Fidâ' İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *et-Tefsuru'l-Kur'ânî'l-'Azîm*, (Thk.: Şamil b. Muhammed es-Selâme), Dâru Taybe li'n-Neşri ve't-Tevzi', 2. Baskı, Riyad, 1999, I, 646.

Allah'ın huzurunda durun" (Bakara, 2/ 238) ayeti indi. Biz artık namazda konuşmamakla emrolunduk"¹²⁷

İbn Aşur (ö. 1973)'a göre; orta namazla ilgili ağırlıklı rivayetler sabah ve ikindi namazları olmak üzere iki namazda yoğunlaşmaktadır. Bunlardan doğruya en yakın olan ise Kur'ân'da özel vurgusu yapılan,¹²⁸ içinde kunûtu olan ve gece ile gündüz namazlarının ortası sayılan sabah namazıdır.¹²⁹

b) İbn Abbas, İbn Mes'ud gibi bazı sahabîlere ve hadisçilerin çoğuna göre orta namaz için tercih edilen görüş ikindi namazıdır.¹³⁰ Bununla ilgili olarak ileri sürülen bazı deliller şöyledir:

- İkindi namazı kendinden önceki iki gündüz namazı (öğle-sabah) ile akşam zamanı dilimindeki iki namazın (akşam-yatsı) ortasında yer alır.¹³¹

- Ahzab günü / Hendek Gazvesi'nin kritik anlarında ikindi namazının kaçırılması nedeniyle Hz. Peygamber'in müşriklere beddua ederek; "*Bizi salât-ı Vustâ (ikindi namazı) dan alıkoydular*"¹³² sözü. Ancak bazı müfessirler bu hadiste anılan namazla Kur'an'da anılan orta namazın kast edilmediğini söylerler.¹³³

- İkindi vaktinin girişini anlamak ve tespit etmek çok dikkatli bir incelemeyi gerektirir.¹³⁴

- Öğle vaktindeki kaylulenin ardından geldiği için iş hayatının en canlı ve en yoğun anına denk gelir. Dolayısıyla böyle bir anda namazı kaçırma riski olabilir.¹³⁵

Süleyman Ateş'e göre; ayette özel vurgusu yapılan orta namaz sanıldığı gibi ikindi namazı olmayıp, başka ayetlerde "gece saatleri",

¹²⁷ Buhari, *Sahih*, "el-Amel fis-Salât", (21; 1200), I, 371; Fîrûzâbâdî, *Besâir*, IV, 298.

¹²⁸ Bkz., İsrâ, 17/78.

¹²⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, II, 468-469.

¹³⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, I, 442-444; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, I, 764; Ateş, *Çağdaş Tefsîr*, I, 423.

¹³¹ Taberi, IV, 249, Mâturîdî, *Te'vîlât*, II, 210.

¹³² Müslim, *Sahih*, "el-Mesâcid ve Mevâdiu's-Salât", (5; 203, 204, 205), I. 282-283; İbn Kesîr, *et-Tefsîru'l-Kur'ânî'l-'Azîm*, I, 648.

¹³³ Fîrûzâbâdî, *Besâir*, V, 210.

¹³⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, VI, 162.

¹³⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, VI, 162.

"gündüzün uçları"¹³⁶ diye ifade edilen gündüz ve gece vakitlerinin ortalarında تنها zamanlarda kılınan namazdır.¹³⁷

c) Bazılarına göre orta namaz öğle namazıdır. Çünkü bu namaz vakit olarak gündüze ait olan sabah ve ikindi arası yani gün ortası sayılan bir namazdır.¹³⁸ Zeyd b. Sabit'ten ve Usame b. Zeyd'en gelen rivayet de bunu te'yid etmektedir. Rivayet edildiğine göre; Allah Elçisi (sav) ashabına en ağır gelen bir namaz vakti olan öğle sıcağında namaz kıldırıyordu. İnsanlar (öğle sıcağında dinlenmek üzere çekildikleri) kaylule uykusunda oldukları için Hz. Peygamberin arkasında ancak bir saf ya da iki saf vardı. Bunun üzerine Allah; "*Namazlara ve (özellikle) orta namaza devam edin*"¹³⁹ ayetini indirdi.¹⁴⁰ Çünkü bu vakit insanların sıcaktan korunmak için uykuya çekildikleri ya da ticarete daldıkları bir vakitti.¹⁴¹

Öğle namazı Hz. Peygamber (sav)'in Cebrail'in imamlığında ilk kıldığı namazdır.¹⁴² Ayrıca birçok fazileti olan cuma namazı da bu vakittedir.¹⁴³ Onun için Ehl-i Beyt imamaları orta namazın öğle namazı olduğu hususunda söz birliği yapmışlardır. Bu vakitte kılınan cumayı ise farklı bir namaz değil de aynı türden bir namaz olarak saymışlardır.¹⁴⁴

d) Akşam namazıdır diyenler de olmuştur. Çünkü gerek ikamet halinde gerekse sefer halinde bu namazın rek'at sayısı üç ile sabitlenmiş olduğundan değişmezdir.¹⁴⁵

e) Allah bu namaza devam etmeyi emretmiş ancak bunun hangi namaz olduğunu bildirmemiştir. Çünkü ayette sayıları beş olan namazların öncesi ve sonrasına dair kesin bir açıklama yoktur. Durum böyle olunca da bu beş namazdan her biri orta namaz olma potansiyeline sahiptir. Bu yüzden bütün namazlara özen gösterilsin ve önem verilsin ve hiç birisi ihmal edilmesin diye her hangi bir

¹³⁶ Bkz., Tâhâ, 20/130.

¹³⁷ Ateş, *Çağdaş Tefsir*, IV, 346.

¹³⁸ Tabatâî, *el-Mizân*, II, 263.

¹³⁹ Bakara, 2/238.

¹⁴⁰ en-Nesâî, *Sünen*, "Salât", (2; 354, 355), I, 218-219; Ebu Davud, *Sünen*, "Salât", (2; 411), I, 207-208; Beyhâkî, *Sünen*, hadis no: 2154, I, 672.

¹⁴¹ Zuhaylî, *et-Tefsiru'l-Münîr*, I, 765.

¹⁴² Tirmizi, *Sünen*, "Mevakitu's-Salât", (2; 149), I, 47; Tabatâî, *el-Mizân*, II, 263; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, II, 126.

¹⁴³ Tabatâî, *el-Mizân*, II, 263; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, II, 126.

¹⁴⁴ Tabatâî, *el-Mizân*, II, 263.

¹⁴⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, II, 126.

vakit belirlemesi yapılmamıştır.¹⁴⁶ Böylece kişi kıldığı her namazı orta namaz bilinciyle tam ve eksiksiz kılmış olur. Allah Ramazan ayında Kadir gecesini, Cuma saatinde duaların kabul edileceği anı, hayatı sona erdirecek olan ölüm anını gizlemiştir ki, kul her anını aynı bilinç ve duyarlılıkla devam ettirsin. Orta namaz hangisidir diye soran birine Zeyd b. Sabit şöyle cevap vermiştir: "Bütün namazları dikkatle gözet. O zaman orta namazı tutturmuş olursun."¹⁴⁷ Bu yüzden bazı müfessirler, bununla bütün namazların kast edilebileceğini söylerler.¹⁴⁸ Dolayısıyla ayetteki "Vustâ" sözcüğünden maksat namazlardan birini alıp diğerlerini dışta tutmak, birini diğerinden üstün ve faziletli görmek değildir. Çünkü namaz imanın aslı ve diğer ameller arasında dinin odak noktasında bulunan merkezi konuma sahip, bütün ibadetlerin özü ve özeti olan bir ibadettir.¹⁴⁹ Böyle düşünmek salât-ı vustâ ile ilgili olarak her beş namaza da işaret eden ve çelişkili gibi görünen farklı hadis rivayetlerini uzlaştırmaya katkıda bulunabileceği gibi, bu hususta ister istemez insan zihninde oluşacak sorulara karşı da tatmin edici bir cevap sayılabilir.

db | 205

Sonuç olarak farz olan beş namazdan her birini orta namaz statüsünde gören birbirinden farklı rivayetlerinin olması şöyle açıklanabilir: İş yoğunluğu, zorluk ve engellerden dolayı hangi namazın orta namaz olduğu kişiye ve koşullara göre değişiklik gösterebilir. O halde orta namaz hakkında en isabetli ve en uygun söz; beş vakit namazdan her birinin bu potansiyele sahip olma özelliğine sahip olabileceği şeklindedir.¹⁵⁰

4. Sefer Halindeki Namaz

Kur'ân'a göre sefer halinde veya fiili bir tehlike karşısında düşmanın ani baskın ve saldırısından korunmak için namazları kısaltıp nöbetleşe kılmakta bir mahzur yoktur. Nöbetleşe ve cemaatle kılınan bu namaz salât-ı havf (korku / tehlike namazı) diye de adlan-

¹⁴⁶ Râzî, *Mefatihü'l-Ğayb*, VI, 158-159.

¹⁴⁷ Celaluddin es-Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr fi'Tefsiri bi'l-Me'sûr*, (Thk.: Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Türkî), Merkezu Hicr li'l-Buhûs ve'd-Dirasât, Kahire, 2003, III, 93-94; Râzî, *Mefatihü'l-Ğayb*, VI, 159.

¹⁴⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, II, 467; Mâturîdî, *Te'vîlât*, II, 209; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, I, 548; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekr el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmî'l-Kur'ân*, (Thk.: Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Türkî), Müessesetu'r-Risale, Beyrut, 2006, IV, 181.

¹⁴⁹ Mâturîdî, *Te'vîlât*, II, 209; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, II, 126.

¹⁵⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, II, 128.

dırılır.¹⁵¹ Bu durum korku olsa da namazı kılmaya fırsatın bulunduğu bir durumdur. Ancak düşmanla fiili savaşta ve savaşın çok şiddetli sürdüğü anlarda bunların hiç biri yapılamayacağından namaz kazaya bırakılabilir. Nitekim Hendek Savaşı'nda Ahzap günü güneş batıncaya kadar böyle olmuş. Hz. Peygamber dört namazı kazaya bırakmak durumunda kalmış ve güneş battıktan sonra onları sırayla kaza etmiştir.¹⁵²

Namazdaki kasrın korkuya dayalı olanı kitapla sabit olmuştur. Ancak bunun barış halindeki sefer/seyahat durumunu da kapsar hale getirilmesi Hz. Peygamber'in sünnetiyle sabittir.¹⁵³ Çünkü ayette sefer halinde namazların kısaltılmasına ayrıntıya girmeden mücmel olarak değinilmiş. Kasr yapılması gereken namazlar belirtilmemiştir. Bunların öğle, ikindi ve yatsı namazlarında oldukları ve nasıl olacağı sünnetle açıklanmıştır. Sabah ve akşam namazı bu kapsamda görülmemiştir. Çünkü sabah namazı kısaltıldığında bir rek'ata incek ve namaz sayılmayacaktır. Akşam namazı ise tekli namazdan çiftli namaza dönüşmesin diye kısaltılmaz.¹⁵⁴ Müfessir Tabatabaî (ö. 1981)'ye göre ayette korkuya dayalı namazı kasretme hükmü her türlü meşru yolculuk türlerini de kapsayacak şekilde bir genellemeye engel değildir. Zaten sünnet de bu genel kapsamı açıklamaktadır.¹⁵⁵ Nitekim İbn Abbas bu ayeti açıklama bağlamında şöyle der: "Allah Peygamber'in diliyle seferi olmayanın namazını dört, seferi olanın namazını iki, korku namazını ise bir rek'at olarak farz kıldı."¹⁵⁶ Buradan barış halindeki seferi olma durumlarında farzı dört rek'at olan öğle, ikindi ve yatsı namazlarında iki rek'ata indirme şeklindeki kısaltmanın söz konusu olacağı sonucu ortaya çıkmaktadır.¹⁵⁷ Ayrıca bu ayetin bağlamında sünnetle sabit olan şudur: Seferde namazın kasrı korkuya bağlı değildir. Korku olmadan da seferde namaz kasr edilir. Korku durumunda ise hazarda (seferi olamadan) da namaz kasr edilir.¹⁵⁸ Ayetteki kasrın hükmüyle ilgili mubah, muhayyer (isteğe bağlı) veya sünnettir diyenler oldu-

¹⁵¹ Bkz., Nisâ, 4/101-103.

¹⁵² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, II, 129.

¹⁵³ Bkz., İbn Mace, *Sünen*, "İkametu's-Salâti ve's-Sünneti fiha", (6; 1069), I, 340; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, I, 705; Tabatâî, *el-Mizân*, V, 68.

¹⁵⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, V, 183.

¹⁵⁵ Tabatâî, *el-Mizân*, V, 63.

¹⁵⁶ Müslim, *Sâhih*, "Salâtul Musafirîn ve Kasruha", (6; 687), I, 310-311; İbn Atiyye, *Muharreru'l-Veciz*, II, 104; Râzî, *Mefatihul-Ğayb*, XI, 17.

¹⁵⁷ Râzî, *Mefatihul-Ğayb*, XI, 17.

¹⁵⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, V, 184.

ğu gibi farzdır diyenler de olmuştur. Bazıları da buradaki kasrı korku halindeki iki rek'atı bir rek'ata indirmek olarak anlamışlardır. Onlara göre seferdeki iki rek'at kasr değil tamdır. Korku halindeki namaz ise cemaat için bir, imam için iki rek'attır.¹⁵⁹ Nitekim bazı rivayetlerde sefer, cuma ve bayram namazlarının iki rek'at ve tam olduğu, kısaltılmadığı belirtilir.¹⁶⁰ Hz. Aişe'nin namazın kasrı ile ilgili şu sözü de bu görüşü destekler: "Namaz seferde de sefer dışında / haza da iki rek'at olarak farz kılındı. Sefer halinde namazın bu şekli kaldı. Seferin dışında haza / mukim halde ise (bazı vakitler için) namazın rek'at sayısı arttırıldı."¹⁶¹

5. Namaz vakitlerindeki hikmetler:

Kur'ân namazın vakitli bir ibadet olduğuna dikkat çeker.¹⁶² Tıpkı Hac ibadetinin vakitli oluşu gibi günde beş kez kılınan farz namazlarının da yerine getirileceği belli vakitleri vardır.¹⁶³ Râzî'ye göre aslında bu beş vakit insan olsun, diğer canlı ve bitkiler olsun bütün varlıklar için evrende söz konusu olan bazı önemli oluşum ve merhalelerin simgesel ifadesidir.¹⁶⁴ O, evrendeki bu değişim merhalelerini güneşin doğuş ve batışı arasındaki süreçle de ilintili bir şekilde beş basamakta ele alır:

I. Basamak: Güneşin doğuş aşamasıdır. Bunun somut örneği; insanın doğuşu, varlık alanına girişi ve belli bir süreç içerisinde büyüüp gelişmesinin simgesel ifadesi olan sabah namazıdır.¹⁶⁵ Nitekim sabah namazının anlatıldığı ayetteki *مَشْهُودًا* deyiimi; gecenin ıssızlık ve karanlığından gündüzün canlılığına, durgunluk, ölüm ve yok oluşun simgesi olan karanlıktan, hayatın, canlılığın habercisi olan gün aydınlığına geçişi ifade eder. Akıllar ve ruhlar bu müthiş değişim ve oluşumların ancak sonsuz güç ve kudret sahibi her şeyin yaratıcısı Allah'a ait olduğunu müşahade ederler. Bu bilginin ve

¹⁵⁹ İbn Atiyye, *Muharreru'l-Veciz*, II, 104.

¹⁶⁰ İbn Mace, *Sünen*, "İkametu's-Salâti ve's-Süünneti fiha", (5; 1063,1064), I, 338.

¹⁶¹ Buhârî, *Sâhih*, "Salât", (8; 350), I, 133; Müslim, *Sâhih*, "Salâtul Musafirin ve Kasruha", (6; 685), I, 310; Beyhâkî, *Sünen*, hadis no: 1696, 1697, I, 533; İbn Atiyye, *Muharreru'l-Veciz*, II, 104; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, V, 184.

¹⁶² Nisa, 4/103.

¹⁶³ Mâturîdî, *Te'vîlât*, III, 348; İbn Kesîr, *et-Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azim*, II, 403.

¹⁶⁴ Bkz., Râzî, *Mefatihul-Ğayb*, XI, 30-31

¹⁶⁵ Râzî, *Mefatihul-Ğayb*, XI, 30-31.

gözlemin ışığında insan aklı aydınlanır. Algı ve kavrayışların önündeki engeller bir bir aşılr.¹⁶⁶

II. Basamak: Güneşin git gide yükselip ısı ve ışığının güçlendiği tam tepe noktasına gelme aşamasıdır. Gençlik evresi diye de ifade edebileceğimiz bilgide olgunlaşma hali olan bu sürecin simgesel ifadesi öğle namazıdır.

III. Basamak: Güneşin tepe noktadan inişe doğru geçmesi, akşam batıncaya kadar giderek düşüşe geçen ısı ve ışığının zayıflaması aşamasıdır ki bu da insan hayatında bazı eksikliklerin belirmeye başladığı olgunluk dönemidir. Bu süreç ikindi namazıyla sembolize edilir.

IV. Basamak: Güneş battıktan sonraki aşama. Bu aşamada Güneşin bir süre izleri devam eder ki, buna şafak denir. Bu aşama bir takım eksikliklerin ortaya çıktığı, ölüme doğru adım adım sürüklenen ihtiyarlık dönemini simgeler. Bu dönem akşam namazıyla sembolize edilir.

V. Basamak: Bütün belirti ve izlerin tamamen silinip kaybolduğu süreçtir ki bu da ölümden sonra bir süre de olsa devam eden eser ve izlerin kıyametle birlikte yok olup, kaybolması aşamasıdır. Bu süreç yatsı namazıyla sembolize edilir. Ertesi günkü sabah namazı ise ölüm ve kıyametten sonraki tekrar dirilişi ifade eder.¹⁶⁷

Sonuç

Namaz sadece bu ümmetle sınırlı olmayan, geçmiş peygamberler ve onların gönderildikleri toplumlarda da uygulanması istenen önemli bir ibadet şeklidir. Namazda esas olan onun devamlı ve düzenli bir şekilde kılınmasıdır.

Sefer, savaş, korku vb. durumlarda namazın ikamesinde her türlü kolaylık sağlanmış olmakla birlikte, onu tümünden terk etme seçeneğine asla yer verilmemesi de bu ibadetin ne derece önemli olduğunun bir kanıtıdır.

Kur'an'da namazın hangi vakitlerde kılınacağı hususuna doğru-
dan ve dolaylı olarak işaret eden çok sayıda ayet vardır. Bunlardan ve Hz. Peygamber (sav)'in uygulamasından farz olan beş namazın olduğu ve bunun beş ayrı vakitte kılınabileceği gibi, bazı özel du-

¹⁶⁶ Râzî, *Mefatihü'l-Ğayb*, XXI, 29.

¹⁶⁷ Râzî, *Mefatihü'l-Ğayb*, XI, 30-31.

rumlarda namazları birleştirme / cem yoluyla üç vakitte de kılınabileceği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Yine Kur'ân'da özel vurgusu yapılan, ancak hangi namaz olduğu hususunda kesin bilgi olmayan Salât-ı Vustâ ile ilgili tefsirlerde hadis kaynaklarında çok sayıda rivayetler vardır. Bu farklı rivayetler farz olan beş namazdan her birini bu kapsamda gösterme şeklindedir. Bundan yola çıkarak şartlar ve koşullara göre beş namazdan her birinin Salât-ı Vustâ olma potansiyeline sahip olduğu sonucuna varılabilir. Böylece farz olan beş namazdan her biri orta namaz bilinciyle tam ve eksiksiz kılınmış olur.

Vakitli olarak farz kılınan bu beş namazın belli vakitlerde olmasındaki önemli bir hikmet de bu vakitlerin insan hayatında ve evrendeki bazı önemli değişim ve oluşum merhalelerinin simgesel ifadesi olduğu sonucuna varılabilir.

Kaynakça

- AKDEMİR, Salih, *Son Çağrı Kur'ân*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2015.
- AKREŞ, Hasan Akreş, “es-Salâtu ve Meânihâ fi'l-Kur'âni'l-Kerîm”, *Eskiye Dergisi*, Sayı: 33, Güz, 2016, Ankara, 2016. (s. 91-105)
- el-ÂLÛSÎ, Şihâbuddin Mahmûd b. Adullah, *Rûhu'l-Meânî fi Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, Beyrut, 1971.
- ATES, Süleyman, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1989.
- AYDIN, Şükrü, *Kur'ân'daki Yeminlerde (Aksamu'l-Kur'ân) Çeviri / Anlama Problemi Ve Alternatif Muhammed Esed Çevirisi*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, IX-46, 2016, s. 918. (s. 914 - 924)
- el-BEYDÂVÎ, Kâdî Nâsiruddîn, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut, ts.
- el-BEYHÂKÎ, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, (Thk.: Muhammed Abdulkadir Atâ), Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.
- BİRİŞİK, Abdülhamit, “Kur'âniyyûn”, *DİA*, TDV, Ankara, 2002. (XVI-428-429)
-, *Hind Altkitâsı Düşünce ve Tefsir Ekolleri*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2012.
- BİLGİN, Abdülcelil, *Kur'ân'ı Tanımak*, Araştırma Yayınları, Ankara, 2018.
- el-BUHÂRÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahih*, (Thk: Muhibbuddin el-Hatib, Matbaatu's-Selafiyye ve Mektebetuhai Kahire, 1400.
- el-CEVHERÎ, İsmail b. Hammad, *es-Sihâh Tâcu'l-Lüga ve Sihâhu'l-Arabîyye*, (Thk.: Ahmed Abdu'l-Gafûr Attar), Dâru'l-İlm li'l-Melâ'î, 3. Baskı, Beyrut, 1984.
- EBÛ DAVUD, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen*, (Thk.: Ubeyd ad-Daas - Adil Seyyid), Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1997.
- ESED, Muhammed, *Kur'ân Mesajı*, (Çev.: Cahit Koytak - Ahmet Ertürk), İşaret Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2001.
- el-FERRÂ', Ebû Zekeriya Yahya b. Ziyâd, *Meânî'l-Kur'ân*, Thk.: Ahmed Yusuf en-Necâtî, Muhammed Ali en-Neccâr, Dâru'l-Misriyye li't-Te'lif ve't-Terceme, Mısır, t.y.
- el-FÎRÛZÂBÂDÎ, Mecduddin Ebû Tâhir Muhammed bin Ya'kûb, *Kâmûsu'l-Muhîtt*, Heyetu'l-Misriyye'l-Âmme li'l-Kitâb, Kahire, 1977-1983.

-, *Besâiru Zevî't-Temyîz fî Letâîfî Kitâbi'l-Azîz*, Thk.: Muhammed Ali en-Neccâr, Lecnetu İhyâ't-Turâisi'l-İslâmî, Kahire, 1973-1996.
- el-HUMEYİNÎ, Seyyid Ruhullahi'l- Museviyyi'l-Humeyni, *Tevzîh-ul Mesâil Risalesi*, İslâmî Tebliğ Teşkilatı, Tahran, 1985.
- İBN ÂŞÛR, Muhammed Tahir, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, ed-Dârû't-Tunusiyye, Tunus, 1984.
- İBN ATİYYE, Ebu Muhammed Abdülhak b. Ğalib el-Endelûsî, *Muharreru'l-Veciz fî Tefsiri Kitabi'l-Aziz*, Dârû'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2001.
- İBN KESİR, Ebu'l-Fidâ' İsmail b. Ömer, *et-Tefsiru'l-Kur'ânî'l-'Azim*, (Thk.: Şamil b. Muhammed es-Selâme), Dârû Taybe li'n-Neşri ve't-Tevzi', 2. Baskı, Riyad, 1999.
- İBN MANZÛR, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem, *Lisanu'l-Arab*, (Thk.: Abdullah Ali el-Kebir - Muhammed Ahmed Hasbullah - Haşim Muhammed eş-Şazeli), Dârû'l-Meârif, Kahire, t.y.
- el-İSFAHÂNÎ, Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Ragıb, *Müfredâtü Elfazi'l-Kur'ân*, (Thk.: Muhammed Seyyid Keylânî), Dârû'l-Ma'rife, Beyrut, t.y.
- KİŞK, Abdulhamîd, *Fî Rihâbi't-Tefsîr*, el-Mektebu'l-Misriyî'l-Hadîs, Kahire, t.y.
- el-KURTUBÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekr, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, (Thk.: Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Türkî), Müessesetu'r-Risale, Beyrut, 2006.
- MÂLİK B. ENES, *el-Muvatta'*, (Thk.: Beşşar Avvad Ma'ruf - Mahmud Muhammed Halil), Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1992.
- el-MÂTÜRİDÎ, Ebû Mansûr Muhammed b. Mahmûd, *Te'vîlâtü Ehl-i's-Sünne*, (*Tefsiru'l-Mâturîdî*), (Thk.: Mecdî Bâsellûm), Dârû'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005.
- Mevsuatü'l-Fikhiyye el-Kuveytiyye*, Vezâretü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslamiyye, Kuveyt.
- MÜSLİM, Ebû'l- Hüseyin Müslim b. el-Haccac el-Kuşeyrî en-Nisâburî, *el-Camiu's-Sahîh*, (Thk.: Ebu Kuteybe Nazar Muhammed Faryabî), Dârû Taybe, Riyad, 2006.
- en-NESÂÎ, Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb, *es-Sünen* (Thk.: Hasan Abdulmun'im Şelebî), Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 2001.
- ÖZ, Mustafa, *Şîlik ve Kolları*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2011.
- ÖZTÜRK, Mustafa, *Cahiliyeden İslamiyet'e Kadın*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2017.
-, *Tefsir Tarihi Araştırmaları*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2011.
- PAÇACI, Mehmet, "Salât-ı Vustâ", *DİA*, TDVY, Ankara, 2009. (s. 21)
- er-RÂZÎ, Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin, *Mefatihü'l-Ğayb (et-Tefsiru'l-Kebîr)*, Dârû'l-Fikr, Beyrut, 1981.
- er-RÛMÎ, Fehd b. Abdurrahman b. Süleyman, *es-Salâtu fî'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Riyad, 1409.
- Süleymaniye Meâli*, <http://www.suleymaniyevakfi.org> Erişim: 26.07. 2017, 16.17.
- es-SUYÛTÎ, Celaluddin, *ed-Durru'l-Mensûr fî Tefsiri bi'l-Me'sûr*, Thk.: Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Türkî, Merkezu Hicr li'l-Buhûs ve'd-Dirasât, Kahire, 2003.
-, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Thk.: Şuayb Arnaûd, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 2008.
- eş-ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu'l-Kadîr*, (Thk.: Abdurrahman Umeyra), Dârû'l-Vefâ, b.y.y., 1994.
- ŞİMŞEK, M. Sait, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2016.
- et-TABATABÂÎ, Seyyid Muhammed Hüseyin, *el-Mizân fî Tefsiri'l- Kur'ân*, (Thk.: Şeyh Hasan el-A'lemî), Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbuat, Beyrut, 1997.
- et-TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l -Kur'ân*, (Thk.: Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Türkî), Merkezu Hicr li'l-Buhûs ve'd-Dirasât, Kahire, 2001.
- TİRMİZÎ, Muhammed b. İsa b. Sevre, *es-Sünen*, (Thk.: Nasiruddin Elbânî), Mektebetu'l-Meârif Li'n-Neş ve't-Tevzi', Riyad, 1417.
- TÜRCAN, Selim, "Hûd Suresi 87. Ayette Geçen "salât(uke)" Kelimesi Örneğinden Hareketle Genel Bir Çeviri Eleştirisi", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2005/1-2, cilt: IV, sayı: 7-8, ss. 105-120.
- ÜNAL, Halit, "Cem", *DİA*, TDVY, Ankara, 1993. (s. 276-277)

- YAZIR, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, (Sdl.: İsmail Karaçam, E. Işık, N. Bolelli, A. Yücel), Zehraveyn Yayıncılık, İstanbul, t.y.
- ez-ZEBİDÎ, Seyyid Muhammed Murtazâ, *Tacü'l-Ârûs min Cevâhiri'l- Kamûs*, (Thk.: Musatafa Hicazî - Abdussettar Ahmed Ferrac v.dğr.), et-Turasu'l-Arabî, Kuveyt, 1965-2004.
- ez-ZECCÂC, Ebû İshâk İbrahim b. Es-Seriy b. Sehl, *Meâni'l- Kur'ân ve İrâbuhû*, Thk.: Abdulcelil Abduh Şelebî, Âlemu'l-Kutüb, Beyrut, 1988.
- ez-ZEMAHŞERÎ, Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer el-Harezmi, *el-Keşşâf 'an Hakâiki Ğavâmidî't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*, (Thk.: Adil Ahmed Abdu'l-Mevcud - Ali Muhammed Muavviz), Mektebetu'l-Ubeykân, Riyad, 1998.
- ez-ZUHAYLÎ, Vehbe, *et-Tefsiru'l-Münîr*, I-XVII, Dâru'l-Fikr, 10. Baskı, Dımaşk, 2009.

